

eivätkä tarpeettomia. Päinvastoin ne ovat tärkeitä paitsi kielentutkijoille myös kaikille muille, jotka joutuvat työkseen käsittelemään kieltä objektina eikä vain välineenä. En ole pyrkinyt tyrkyttämään jotakin oikeana pitämäni kielinäkemystä. Sen sijaan olen useissa kohdin kirjoitustani halunnut – siteeraan aikaisempaa tekstiäni – »kiistää kielenhuollon tekemältä ratkaisulta sen itsestäänselvyyden».

Kielitieteen piirissä käsitykset kielestä vaihtelevat. Yhteistä niille kuitenkin on, että ne ovat poikkeuksetta epätäydellisiä ja aukkoisia. Jo senkään takia kielentutkijat eivät voi lähteä julistamaan, miten tämän tai tuon alan kielityöläisten tulisi hoitaa tehtävänsä. Mutta hekin tietävät kielestä jotakin ja voivat ottaa esiin asioita, jotka ehkä aiheetta ovat alkaneet näyttää ongelmattomilta.

Koivusalon puheenvuorosta käy ilmi, ettei hän katso deskriptiivisellä kielentutkimuksella olevan tässä suhteessa mitään annettavaa normatiiviselle kieliohjalulle. Käsitys voi tietysti olla oikea, sillä käytäntö kulkee usein teorian edellä – tämä sanottuna ilman ironiaa. Mutta kielinäkemyksen oikeellisuuden tulisi käydä ilmi tehdyistä ratkaisuista, ja sen tueksi pitäisi pystyä esittämään evidenssiä silloin, kun se asetetaan kiistanalaiseksi.

Rinnastin kirjoituksessani kielipolitiikan ja ulkopolitiikan: katsoin ne Suomessa ainoiksi yhteiskuntaelämän alueiksi, joilla politiikan tekijöillä ei ole mielihope-eroja. Nyt rinnastus tuntuu kuitenkin aiheettomalta.

Kuluneen vuoden aikana maailma on nimittäin muuttunut paljon, ja jopa ulkopolitiikasta on tullut ei vain luvallinen vaan jopa tärkeä puheenaihe. Sama muutos voisi ulottua myös kielipolitiikkaan. Suomen kieli ei siitä varmaankaan kärsi, ei kielenhuolto eivätkä myöskään kielenhuollosta vastaavat viranomaiset.

PENTTI LEINO

Pentti Leinon toisen puheenvuoron johdosta

Sepeteus: Mikä rohkeus, mikä hävyttömyys!

Pentti Leinon pääväite hänen virittämässään keskustelussa on: »kielenhuolto on tehnyt virheen puuttumalla tarpeettoman usein myös sellaisiin yksityiskohtiin, jotka itse kirjakielen kannalta ovat epäolennaisia». Myönsin tällaisia virheitä sattuneen. Sen sijaan en tunnistanut itseäni kuvasta, jonka Leino oli rakennellut kielenhuoltajan kielinäkemyksestä. Se ei ollut mielestäni näköinen myöskään ryhmäkuvana. Vastaavasti Leino ei tunnista näköisekseen kuvaa avarassa maailmassa kompastelevasta yliopistoihmisestä. On kuvien tarkentamisen vaihe.

Leinolla on nyt kolme keskeistä väitettä: 1) hänen ykköskirjoituksensa on aivan toinen teksti kuin se, jota vastineeni käsittelee, 2) en yritä kumota kritiikkiä, jota hän esittää normikysymyksistä kirjoittaneiden tutkijoiden argumentoinnista enkä 3) puutu kuusikohtaiseen luetteloon, jolla hän ilmentää kielenhuoltajien näkemystä kielestä.

Ensimmäiseen Leinon väitteeseen totean, että puheenvuorojemme lukijat osaavat kyllä itse ratkaista, mikä osuu, mikä ei. Leino totesi ykköskirjoituksessaan, että »tarvitaan siis keskustelua oikeakielisyyspolitiikan periaatteista» ja esitti viisi kysymystä, joihin olisi vastattava. Vastasin niihin kaikkiin. Samoin Leino ilmoitti, että hänen esille ottamansa epäonnistuneet suositukset ovat »vain esimerkkejä, joiden avulla koetan havainnollistaa paljon laajakantoisempia kysymyksiä». Toisesta kirjoituksesta saa sen vaikutelman, ettei avauspuheenvuoro ollutkaan tarkoitettu laajakantoiseksi. Minun olisi pitänyt käsitellä vain Leinon esimerkkejä, ei kielenhuollon periaatteita ja toimintatapoja.

Toiseen väitteeseen huomautan, että omien rikosteni osalta käsitelin myös argumentteja. Muut saavat vastata itse

omista kannanotoistaan, vaikka Leino puhuukin »kielenhuollosta» aivan kuin kyseessä olisi yksi ihminen tai jokin homogeeninen armeija. Siitä että olen kirjoittanut *malli*-sanana monimerkityksisyydestä ja heittänyt koepallona julkisuuteen ilmauksen *asuinliitto*, Leino esitti vain ärtymyksensä mutta ei sen perusteluja. Tällaisiin mielenilmauksiin en pitänyt aiheellisenä vastata. Sitä paitsi: mitä hyödytti selitellä tekemistensä perusteita? Leino kauhisteli kielenhuoltajien puuttumista »jopa siihen, miten puhelimessa on puhuttava». Vastineessani sanoin, että kyseistä artikkelia oli minulta pyydetty (muiden »kielenhuoltajien» en ole havainnut puuttuvan asiaan), koska sitä tarvittiin kuulemma sekä koulutukseen että yleiseen valistukseen. Leinon moite oli siis aiheeton, mutta se ei näy häntä häiritsevän.

Sitten tuo kuusikohtainen luettelo, näennäisen tiedemiesmäisen erittelyn tulos, jonka tehtävänä oli valaista kielenhuoltajan kielinäkemyksiä. Leinon avauspuheenvuorosta käy kiistatta ilmi, että luettelo ilmentää viestivyyden vaatimusta yksioikoisesti soveltaneiden ihmisten kielinäkemyksiä. Nyt saamme lukea, ettei luettelo tarkoittanutkaan ketään ihmistä.

Mitä tällaisen luettelon tekniikalla voisi todistaa, jos haluaisi arvostella esim. suomen kielen tutkimuksen nykyistä tilaa? Olisi kaivettava esiin kaikki mahdollisimman vaatimattomista aiheista laaditut pikku julkaisut, poimittava niistä vastenmielisimmät, eriteltävä niitä terävästi ja tiivistettävä sitten kritiikin tulos luetteloksi: kas tässä kuva suomen kielen tutkijasta. Leino luonnehtii kielenhuoltajien joukkokunnan näkemyksiä juuri tällä erittelymenetelmällä. Koska hänen aineistoonsa osui vain tapauksia, joiden argumentoinnista hän on eri mieltä, kyseessä on tunteen viittauksen mukaan valikoitu aineisto. Sellaisen perusteella tehtyjä yleistyksiä ei voi ottaa vakavasti. Siksi en siihen puuttunut, mutta puutun nyt.

Luettelon mukaan ensimmäinen harhakäsityksemme on usko, että »kieltä

käytetään ensi sijassa informaation välittämiseen, tiedottamiseen». Valtion järjestämä kielenhuolto puuttuu pyytämättä todellakin vain siihen kieleen, jolla välitetään informaatiota, asiallisia tiedoituksia. Silti monet kielitoimistossakin tietävät, että kieltä käytetään myös tunteiden ilmaisemiseen, hauskuttamiseen, taiteellisen elämyksen synnyttämiseen ym. sellaiseen, johon ainakaan kielitoimiston tutkijat eivät huoltomielessä puutu. Vastineessani kuvailin, miten kielitoimisto on yrittänyt osoitella semanttisen vapauden väärinkäyttöä, ts. puuttunut kielellä vaikuttamiseen. Mutta tätä Leino ei saa analyysitekniikallaan esiin.

Toiseksi kielenhuoltaja Leinon mukaan kuvittelee, että »sama merkitys on ilmaistavissa eri tavoin». Vastaan omasta puolestani siteeraamalla esitelmaa, jonka pidin Oulussa 1980:

Jos ilmaisuvaihtoehtojen valintaa luonnehditaan kielenkäytön neuvonnassa sanalla *tyyli*, saatetaan helposti antaa se erheellinen käsitys, että sama sisältö voitaisiin yhdessä ja samassa viestintätilanteessa pukea useaan eri kieliasuun. Kun otetaan tiukasti huomioon viestintätilanne, vastaanottajan ehdot, kanava ja sanoman laatu, vain yksi kieliasu on useimmiten täysin osuva ja täsmällinen. Kieltä ja asiaa ei voi erottaa. (Tyylin monet kasvot. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja 23, s. 29. Oulu 1981.)

Leinon luettelon kolmas kohta toistaa nähdäkseni toisen kohdan ajatuksen. Minusta »ilmaukseen» kuuluu määrittelmän mukaan merkitys, muutoin se ei ole ilmaus mistään. Tältä osin Leinon luonnehdinta jää hämäräksi.

Kolmanneksi kielenhuoltaja ei tajua kielenkäytön luovuutta vaan luulee, että »jokaiselle asiaintilalle — 'ajatukselle' — on olemassa paras ilmaus, ja hyvä kielenkäyttäjät pyrkii löytämään sen». Minä en löytänyt Leinon esimerkeistä yhtäkään tapausta, jossa torjuttu vaihtoehto ilmentäisi nimenomaan luovuutta. Murteessa käytössä olevien ilmausten pyrky

Keskustelua

normikieleen, vakiintuneiden sanojen rinnalle, ei mielestäni ole merkki luovuudesta. Sen sijaan luovuus ilmenee mm. uudissanojen kehittämisessä, parhaan mahdollisen ilmauksen etsimisessä uudelle tarkoitteelle, ja siinä kielitoimiston väki ja eräät muut kielenhuoltajat ovat menestyneet melko hyvin.

Vielä kielenhuoltaja luulee, että »takeena viestinnän onnistumisesta on se, että puhujan ja kuulijan ilmaisu- ja käsitejärjestelmät ovat identtiset». Käsitteäkseni identtisyys ei ainakaan häiritse viestinnän onnistumista, mutta ilmeisesti Leino tarkoittaakin, että kielenhuoltaja on tietämätön järjestelmien yksilöllisistä eroista ja tarjoaa sen takia yhtä ja samaa suositusta kaikille. Kun kielitoimiston huoltokohtena on normikielen julkikäyttö, on vaikea keksiä, millä muulla keinolla viestivyyttä voitaisiin lisätä kuin pyrkimällä täsmentämään sanankäyttöä mm. kuvailemalla käsitejärjestelmiä. Tässä tarkoituksessa kielitoimistossa tehdään nykykielen sanakirjoja.

Kun moitimme juristeja vaikeaselkoisen kielen käytöstä, tarkoitamme, etteivät he osaa ottaa huomioon »kansanomaisen» taksonomian ja lakikielen käsitejärjestelmän eroja. Voisikohan tämä osoittaa, ettemme pidä eri yksilöiden käsitejärjestelmiä identtisinä? Mutta kun viittasin vastineessani ja viittaan nyt tällaisiin seikkoihin, Leino selviää niistä sanomalla kirjoittaneensa aivan muusta. Hänen tarjoamansa kokonaiskuvan rakennusaineisiin kuuluvat vain tapaukset, joissa hän katsoo kielenhuollon epäonnistuneen. Tällä vinouttavalla tekniikalla saa mallista kuvan näköisen.

Kuudenneksi kielenhuoltajat uskovat kielen olevan »ilmausten kiinteä varasto, johon uusia ilmauksia hyväksytään vain uusille käsitteille». Olisimme siis kieltämässä, ettei vanhalle käsitteelle saisi ottaa uutta ilmausta. Ei ole totta, siitä yksi hauska esimerkki. Kun kierrätyksen edistäminen tuntui hyväksyttävältä tavoitteelta, kielitoimisto suositti halveksittujen *lumpun* ja *romun* uusiksi ilmauksiksi *keräystekstiiliä* ja *keräysmetallia*, ja

alan puuhaväki kiitti lämpimästi. Paljon uutta on Suomen kielen perussanakirjassa. Ratkaisevaa Leinon argumentoinnissa on kuitenkin vain se, että vanhan, jo Nykysuomen sanakirjassa esitellyn ilmauksen »saada aikaiseksi» rynnistystä on yritetty hillitä. Se on leimallista, luovuuden tukahduttamista, kielen syvimmistä laeista piittaamattomuutta.

Tekotapansa vuoksi Leinon luettelo ei ole kokoelma asiallisia teesejä, joista »kielenhuoltajat» voitaisiin vaatia keskustelemaan. Sen yritin sanoa vastineessani, sen olen toistanut tässä. Keskustella voidaan, mutta osallistujien velvollisuutena ei ole kulkea Leinon »tutkimusasetelman» viitoittamaa uraa ja käsitellä vain hänen sanomisiaan.

Vielä jokin yksityiskohta. Leino viitaa johonkin ihmisryhmään sanalla *kielenhuolto*. Kuuluvatkohan tämän käsitteen piiriin ne ja vain ne, jotka joskus ovat kirjoittaneet jotakin kielen normitusongelmista, suosittaneet jotakin ilmausta tai yrittäneet sysätä jotakin sanaa sivuun julkikielestä? Vai ovatko tarkoitteena lähinnä ne, joiden tehtävänä on lain ja asetuksen mukaan antaa ohjeita ja suosituksia suomen kielen käytöstä? Jälkimmäiseen ryhmään kuuluvista osa on neuvontatyössä ratkonut päivittäin vähäisiä normitusongelmia ja tehnyt vuosikaudet nykykielen sanakirjaa julkaisematta erillisiä kirjoituksia kannanotoistaan. Osa taas on syyllistynyt tähänkin. Leino niputtaa kaikki sanalla *kielenhuolto*. Kätevä yläkäsite, niihän kielessä tarvitaan. Leino sanookin, että kieli on »sumea joukko» tai pikemminkin »ilmaisupotentiaali, jota puhuja tai kirjoittaja voi käyttää luovasti omien tarpeittensa mukaan». Se on aivan totta.

Leino sanoo rajanneensa tarkastelunsa »ensi sijassa niihin perusteluihin, joita kielenhuolto (!) esittää ratkaisujensa pohjaksi». Tosiasiassa hän meni alkupuheenvuorossaan paljon pitemmälle vaatimalla keskustelua periaatteista ja opettamalla, että kaikki kielenhuolto on kielipolitiikkaa ja »avointa vallankäyttöä».

Lausuin vastineessani jotakin kielestä ja vallasta ja sanoin jääväni kiinnostuneena odottamaan, »miten lingvistin valta-analyysi etenee». Se ei edennyt lainkaan, pikemminkin takeni (»en ole tehnyt lingvistin valta-analyysia»).

Jos vastineestani sai sen käsityksen, ettei deskriptiivisellä kielentutkimuksella ole mitään annettavaa kielenohjailulle, olen seonnut sanoissani. Kielitoimistossa käytetään päivittäin hyväksi kielitieteellisiä tutkimuksia ja käsikirjoja. Antoisia ovat olleet mm. Aila Mielikäisen työt, ja tuskin mihinkään visaiseen syntaktiseen kysymykseen vastataan tutkimatta Auli Hakulisen ja Fred Karlssonin Suomen kielen lauseoppia – vain pari esimerkkiä mainitakseni.

Mahdollinen ironisuuteni aiheutui Leinin tavasta tarjoilla ajatuksia kielen olemuksesta siinä hengessä, että ne olisivat kaikki tuntemattomia nimenomaan kielenhuoltajille. Sama jatkuu hänen kakkoskirjoituksessaan. Minusta epäolennaisia kieliseikkoja koskevien kannanottojen kirjavasta argumentoinnista ei pitäisi oikopäätä päätellä, että kaikki syvälliset ajatukset kielen olemuksesta ovat »kielenhuollolle» tuntemattomia. Niiden soveltamisessa on saatettu kompastella, sitä en kiistä, mutta olemme lukeneet osaksi samoja kirjoja kuin Leino.

Vaikka kielenhuoltajan kuva ei ole tässä keskustelussa kirkastunut, myönteistäkin antia jää. On aiheellista harkita aina perusteellisesti, mihin ongelmiin kielenohjailussa otetaan kanta. Tätä kannatti tähdentää. Vuosikymmenien varrella on kriminalisoitu joitakin pintaan pyrkiviä piirteitä tarpeettomasti. Leinolla on oma ehdotuksensa:

Jokin ehdotus – myös kielenhuoltajan tekemä – voi osoittautua monesta eri syystä mahdottomaksi. Jos on olemassa yksikin tällainen syy, ehdotus ei ole toteutuskelpoinen. Ja syyksi riittää se, että tehty ehdotus on ristiriidassa esimerkiksi 'kielijärjestelmän' tai kielenkäyttäjien ilmaisutarpeiden kanssa.

Tämä ei poikkea kovin paljon siitä, mitä

tähän saakka on yritetty noudattaa. Kielitoimistossakin lähdetään siitä, että jos ehdotus on mahdoton, sitä ei pidä toteuttaa. Mutta normikielen vakiintuneita ilmauksia myös puolustetaan ja on mielestäni puolustettava, jos kilpaileva ehdokas ei täytä *normikielen järjestelmässä* mitään aukkoa eikä palvele mitään yleistä ajankohtaista ilmaisutarvetta. »Kielijärjestelmä» kokonaisuutena sisältää paljon sellaista, mikä on ristiriidassa normikielen järjestelmässä vallitsevien käytänteiden kanssa. Esimerkiksi murteenpuhuja joutuu kirjakieltä tavoitellessaan luopumaan monesta ilmauksesta, »jota hän on siihen saakka käyttänyt automaattisesti kiinnittämättä siihen erityisempää huomiota». Tämä menetys saa Leinin valittamaan, että »kielenkäyttäjä syyllistetään» synnin hallitsemassa kirjakielen maailmassa. Mutta kun kirjakieli on kaikkien mielestä tarpeen eikä Leinonkaan mukaan »kaikki sovi kaikkeen kielenkäyttöön», jonkun on sanottava synty synniksi ja aina joku joutuu totutautumaan itselleen vieraisiin normeihin.

Kielenkäyttäjien ilmaisutarpeista kielitoimisto kerää tietoa joka päivä. Myös kaikki muiden tutkijoiden keräämä tieto otetaan huomioon. Avoimeksi tässä keskustelussa näyttäisi jäävän, kuka saa päättää, mikä on ristiriidassa »kielijärjestelmän» kanssa. Asetuksen mukaan suomen kielen lautakunnan kuuluu päättää periaatteellisista ja yleisluonteisista suosituksista. Kun lautakuntaa ei ole tässä keskustelussa isommin moitittu, olisi ilmeisesti syytä alistaa sille entistä enemmän myös pieniä asioita.

Keskustelu on toivoakseni täsmentänyt myös sitä, mikä on valtion järjestämisen kielenhuollon toimiala ja mikä sen työssä on keskeistä. Ehkä normikielen käytön ongelmat saavat myös akateemisen tutkimuksen piirissä vastedes enemmän huomiota osakseen. Kielitoimiston työ on soveltavaa rutiinia, tutkimiseen jää niukasti aikaa.

Keskustelu osui myös hyvään ajankohtaan. Rikosrekisteritön seuraajani saa rokkiaan ryvettämättä tarkkailla,

Keskustelua

miten tuulet hänen työmaallaan puhaltavat. Hyvää oppia vastaisen varalle. Toivotan onnea.

Leino on oikeassa sanoessaan, että kielenhuoltajan on »hillittävä maallikoiden voittopuolisesti puristisia vaatimuksia». Olen yrittänyt tätä edeltäjäni Matti Sadeniemen yksityistä ohjetta noudattaa,

eikä minua juuri ole ennen Pentti Leinon edellä olevaa kirjoitusta moitittu suvaitsemattomuudesta. Päinvastaisia syytöksiä sen sijaan olen saanut kuulla runsaasti.

ESKO KOIVUSALO